

**Djoyeus Noyé
dins vos lodjisses.
Boune anêye 2021
ratrapaedje et rtripaedjes !**

Li Rantoele

NIËR 2020-21 - L° 96

Gazete di prôze nén racontrece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal « RANTOELE », soce nén recwârlante (a.s.b.l.) mimbe del Soce po les mancîs Lingaedjes et Tuzances d' Urope (ALCEM), avou l' aspalaedje del Federâcion Walonreye-Brussele

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hête, 19, 6840 Li Tchesteau - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 3€ à limero ; abounmint po èn an éndjolle 5€, papî 12 € - les deus 15€ - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBE33 (loukîz p. 2).

Li mot « rantoele »

Li mot « **rantoele** », c' est dandjreus on riscôpaedje [mécoupure] do shuvion [suite de mots] « l' arantoele » (l' araegnreye, l' arincrin). On l' dijheut purade e l' Basse Årdene, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantûle, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwêye, rantwaye, rantwale*, evnd. (ALW 8).

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., a.s.b.l.) k' a stî ahivêye e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racsegnes, alez sol Wikipedia walon, et potchî a « Li_Rantoele_(soce) ».

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidê a pus sovint des ârtikes e **rfondou walon** (orthographe wallonne unifiée). Mins eto, padecô, e sistinme Feller.

Les mwaissès modêyes des tecses des oteurs k' ortografièt e Feller sont rcopies asteure sol waibe « Wikisourd ».

Responsâvte

Les scrijheus sont responsâves di leus scrijhaedjes et les tchoezixheus d' desséns, des abondroets di leus radaptaedjes.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont metous dizo libe licince CC-BY-SA 4.0.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0.

Èn rovyîz nèn ki :

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); ea (fr. eau) se prononce ia ou ê, pratiquement in en Haute-Ardenne; én se prononce éⁿ à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat), ïⁿ (La Louvière, Ecaussines) ou èⁿ (Couvain); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, è, wa, ou, wê, etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa à Namur, wè à Liège, ôⁿ à Charleroi et ou à Nivelles, â se prononce au (ô), â, â, an, ou on selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô franc a Namur, ou à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

endè (end, ndè, nd) se prononce ènnè (ènn', 'nnè, 'nn') sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd' (simplifié en 'd' ou d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchessî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), R et Y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le « Dictionnaire des parlers wallons du Pays de Bastogne » de Michel Francard (1994).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

Deus pîces da Hostin. C' est des papiscrîts da Reynolds Hostin ki Jean Hamblenne vént d' replaidî a môde d' on ptit livret. C' est deus melodrames ki nos rmetèt dins l' airance des familles k' ont pierdou onk des leurs tins dl egzôde di 1940 (Cours mou-drîs) u al liberâcion (L' ome). Li scrijheu, k' a stî prijhni cwatre ans e l' Almagne, sait bén di cwè çk' i câze. Li live pout esse dimandé a Jean Hamblenne, jeanhamblenne@ymail.com.

Coistrece (Cwastresse). Li dierin live d' imâdjes da Joëlle Spierkel, a sâme sicolincieuse [à but pédagogique]. Lijhoz p. 20. On l' pout aberweter direk a l' adresse: <https://relis-namur-wes.be/cwastresse>. Po l' aveur so papî, emilez al sicrijheuse: creeasbl@outlook.be.

Noveles et binde às desséns
On live la k' Jacques Desmet rashonne totes les noveles k' il a scrît dierinnmint; avou, pol cougnet, ene binde d' imâdjes dessinêye pa José Schoovaerts. (loukîz p. 19). Vos l' âroz po 15 uros mon do scrijheu. idesmet@outlook.be; tel. 0475 667 195.

Les sints e leus viyaedjes (Lès sints è leûs viladjès). Des xhiltéas [sonnets] tertos so deus rimes, sicrîts pa Bernard Louis, ey eplaidîs dins li ptite coleccion di l' SLLW. Vos l' riçuvoz avou l' abounmint. Ôtrumint, emilez todi a sllw.be@skynet.be.

Bates

Troes pris del Kiminâlté (pol 31 di decimbe 2020): 2500 € po ene pîce di teyâte; 2500 € po ene ouve odiovizuwele; et 500 € po on prumî scrijhaedje e walon. Racsegnes po les troes pris : 02 413 21 14; emile: charmarke.osmanomar@cfwb.be

Bate di noumots del fiesse às lingaedjes walons. On pout radjouter des trovas al bate 2019 (ecolodjeye, lâdje-veyanmint). Les pris seront rmetous a Mârcinele li 8 di may 2021, s' i plait-st a Diu ey al parminêye [pandémie].

Bate di beas mots walons rimetâves dins l' francès d' Walonreye. Ene idêye atâvlêye pa Nicolas Tilkin. Po 2021. Nos è rcâzrans.

p. 19

Ratacaedje

Catàre 19

Nos avans yeu on drole di moumint a passer, avou l' Catàre 19. Nos avans stî regayolés durant des moes.

Et, po parfé el djeu, on nos a ercepé des mots e-n inglès ki nos n' avans nén todi foirt bén compris.

Portant, i m' shonne ki no lingaedje, c' est l' walon u l' picård (por mi el walipicård) et ki l' ci k' on a-st apris e scole, c' est l' francès. Adon, pocwè nos dire « take away » et nén « prindoz l' avou vos ! ».

I fât croere ki les minisses ni savèt pus comint k' les djins câzèt. Nos fâre-t i fé ene lwè linwistike come les Kebecwès ? (waitiz al pådje 8).

Pol moumint, nos plans rprinde alinne ene miete. Nos avans Bén shû çk' on nos a dit : fé l' mascaråde, erlaver ses mwins, et nén fé des rabres-sâdes cwand nos rescontres

nos djins.

Et come nos vicans al campagne, nos avans del plaeece po nos bagnâder.

Bref, nos sperans ki tot çoula srè rade rovyî.

Et come dijhént nos tayons : « Poirtez vos bén; dji payrè l' medcén ! »

Michèle Herlin, li 15 di nôvimbe 2020.

Tchanson e walon / Djustice

Li droet d' rire des djins e walon

Oufti ! Li tribunâ coreccionel di Dinant vént di rinde si sintince dins l' afwaire « Tchanteu Mimile disconte Fâs Aviyateur Hermane ». Acwitmint.

Petit rahoucaedje : divins l' plake di muzike « Sori pol tchet » (2014), gn a on boket ki l' tite, c' est : « Hermane el mitomane ». Kékes passaedjes. À Cou-des-Sârts, i sont tot saizis / d' awè lodjî dins leus meurs (...) on hero d' l' aviyâcion, / mins k' n' âreut fwait voler di s' veye / ki des ptits avions d' papî.

Resploe : Hermane, el mitomane / Avou s' pitit areyoplane / On côp k' il ayeut s' kepi, / I n' saveut pus serer s' goyî.

Mins li coloûte li pus deure a-z avaler po l' Hermane k' on câze di lu, c' esteut ci coplet ci (avou l' bea djeu d' mot al fén) :

Avou s'-n istwere d' areyodrome / Il a scroté l' Redjon Walone / Et por mi - dji n' è pou doter - / C' est la l' seu côp k' il a volé.

Li tchanson ayeut divnou ene videyo veyâve so VoBuzé [YouTube] e 2019. C' est po ça ki l' Hermane k' on-z a dit a fwait vni Vincent Delire a Dinant po « difamâcion » et « fâs discâzaedje » [calomnie].

Pôve Mimile ! C' esteut l' deujhinme côp so deus ans k' i s' ritrovéve divant les noerès cotes, pask' il ayeut scrît des rireyes so des vraiyes djins ki-

noxhowes dins l' cotoû d' après Couvén.¹

- Kéne difamâcion ? :: Bén d' aveur dit k' dj' esteu on hapou d' boûsse d' awè scroté l' Redjon Walone. Mins dj' a stî acwité, mi, po çoula, plaitia-t i nosse Hermane M.

Lacobén ki l' advocât Dermagne, ki disfindeut Mimile, c' est on vî tchet k' on n' lyi aprind nén a-z atraper des sorris (boun eployî po ene tchanson del plake « Soris pou l' tchat »). Il a stî rnaxhî dins les dossis do tribunâ d' deujhinme schayon (coû d' apel) di Lidje. Ci n' est nén « acwité » ki l' Hermane a stî, c' est djustice « cwite di l' eplaidaedje del poenne » [suspension du prononcé de la condamnation]. Çou ki vout dire ki, dins l' fond, il a Bén stî ricnoxhou coupâbe di « groujhaedje et/ou saye di groujhaedje » [tentative d'escroquerie].

Atrape ça, pindârd (twè l' pârli Hermane), c' est do lård ! [en plein dans les gencives !]

Come di djustice, l' advocât di

1. pol prumî, disconte ene mwaisse policire di Couvén, rilijhoz vosse Rantoele l° 87 p. 5.

nosse fâs moenneu d' areyoplane moléve et grignî des dints so s' banc, cwand il a se-pou ki s' pratike lyi ayeut muchî li vrai esplikêye do djudjmint d' Lidje.

Et l' fâs codjâzaedje, dabôrd ?

Mimile : Dji n' a mây discâzé ene sakî ki dj' âreu lomé di s' plin no. Oyi, li ptit no « Hermane », c' est l' ci di l' ameteu [partie demanderesse]. Mins gn a pus d' on tchvâ k' on lome Baron !

Li djudje fijha cnoxhe si sintince insi : « Li singulirté des fwais (ome ki s' dit pilote d' avion dins on ptit vijaedje, et-z î voleur fé basti on tchamp d' aviyâcion), li cogne po les dire (ene tchanson), li lingaedje eployî (li walon, nén l' inglès k' âreut spârdou l' messaedje disk' e l' Amerike), tot çoula permète di rindjî li tecse ki nos compete dins l' sôre di scrijhaedje « rizêye mocece » [humour satirique]. Bén seur, les umorisses n' ont nén droet à Bon Diu sins cfession, mins li lwè sol liberté d' criticaedje s' aplike foirt ladjmint so leus ouves. »

Lucyin Mahin, li 20 di nôvimbe 2020.

Eternâcionâ

Li Boliveye sotént ses lingaedjes do payis

Li Boliveye, c' est on payis d' Amerike nonnrece k' ene grande pârteye des djins sont des « Indjins », dj' ô bén, des vîs dmorants do payis k' ont co wârdé hali halof leus lingaedjes et leus uzances.

Portant, li castiyan, li lingaedje des colnijheus espagnols, on s' è sieve tocosté, dins l' administrâcion, l'acsegnmint, les posses, tévé et gazetes, et tchik et tchak.

Pitit rahoucaedje

So nosse waibe « L' Aberteke », nos avéns dedja eplaidî deus rapoirtaedjes sol Boliveye, evoyîs pa ene Walone Djâclene Michaux, k' aveut fwait ene teze di sociolodjeye a Arnoncoû (po vey kimint k' les djins d' avâr la s' avént adû al novele oujhene di pâsse di papî *La Cellulose d'Harnoncourt*). Adonpwis, elle aveut ndalé over el Boliveye. Dispu l' moes d' avri 2006, elle boutéve a Ourouro dins ene cinse sicolrece, ki rçuveut des djonnes Aymaras et Ketchwas (deus peupes d' avâr la), et lzî mostrer les carotes do mestî.

Li prumî papî k' ele nos evoya si loméve « Les Bolivyins vont i candjî di rlidjon ? ». I fourit eplaidî dins l' Rantoele 40 di l' ivier 2006-2007. Asteure, il a stî rmetou so Wikisourd (avou l' minme tite).

Ele nos ravoya ene deujhinme lete e 2007.

Chers amis de "Li Rantoele", Mon wallon ne s'est pas tellement amélioré ces derniers temps (il est nul), malgré mes bonnes intentions... Je voulais vous remercier pour les divers courriers reçus et votre intérêt pour le processus que vit la Bolivie. Il me semble que ces relations entre peuples originaires (wallon, aymara, etc.) sont importantes. Je vous laisse le soin de « ratourner » les informations qui suivent.

Li ratournaedje si lome « Les lingaedjes do payis schapés el Boliveye ? ». Il est lijhâve so l' Aberteke, e l' pâdje di l' Amerike latene.

E 2008, ci côp la, gn ourit ene novele mwaisse lwè ki meta tos les lingaedjes do payis come lingaedjes oficirs. Li papî da Djâclene si loma « Boliveye, èn egzimpe pol tuzance walone ? » Il a stî eplaidî sol Rantoele limero 50 di l' esté 2009.

Pu nos avans pierdou nosse hant [contact] avou Djâclene. Mins come li Bon Diu n' avoye mây li fa sins l' sorfa, nos avans rtomé so on Vervît wès di stok k' a stî scabén del culteure a Libin, et ki va câzu tos les ans dins ç' payis la. I nos a don scrît ci ptit papî vola.

Li ketchwa

Emey les « *lenguas originarias* » (c' est insi k' on les lome lâvâ), c' est l' ketchwa (quechua) k' est l' pus lâdje sipârdou. On l' djâze dins l' Coidlire des Andes et divins les vâs vijhenes di l' Amazoneye. Ci lingaedje la est dvizé, avou, dins des ôtes payis ki fjhént pârteye di l' impire inca. Dji vos câze di l' Ecwateur et do Perou.

C' est des missionaires catoliques k' ont scrît les prumîs mo-

tîs e ketchwa. Po-z evandjili li peuplâcion, il editî ossu des tecses po les messes et les ofices, et pâr des cantikes.

C' est e 2006 Evo k' Morales a stî lomé prezidint. C' esteut on valet ki provneut del campagne. I vola rinde di l' assene âs tuzances et âs lingaedjes « edodjines ».

Adon, on pola acsegnî l' ketchwa âs efants des scoles. Les djins des administrâcions fourît stombyîs po-z aprinde ene miete ci lingaedje la.

N a-st ossu des emissions e ketchwa dins l' televuzion oficire. On voet cobén, eto, des afitches et des pancwâtes e ketchwa dins les areyopôrts. Et hay vos nd âroz.

Pol djoû d' ouy, c' est vormint ene atote e s' djeu, di saveur on lingaedje do payis, houte del kinoxhance di l' espagnol.

Coir do lingaedje

Li ketchwa n' a nou rapoirt avou les lingaedjes d' Urope. A schipe va-t on trover kékes calcaedjes [emprunts]. U adon k' ça si rshonne d' atoumance [par hasard], come « parlay » ki vout dire « djâzer, pârler ». Mins gâre âs fâs amisses ! Metans : « jamuy » ni vout nén dire « djamây » mins « vén », « vi-noz ».

Augustin Kreit, li 29 di nôvimbe 2020

Pol côp ki vént

Come nosse copleu, Flipe Boula, est evoye over lavola po-z eredjistrer « Li Bijhe et l' So-lea » dins les lingaedjes di Boliveye, nos ârans motoit, grâce a lu, on rapoirtaedje d' ene ricweweuse bolivienne so les vôttaedjes di 2020.

Dijhans todi kécfeye !

Afitché po-z ecoraedjî la fonccionaires a-z aprinde u raprinde li kechwa

Istwere : tins del guere 1914-1918

Les ptitès mājhons do Comitî

Dins si rlomêye tchanson « Les sinistrés », riprinjhe pa Julos Beaucarne, Jean Baguet esplike k' « après l' guere, on a dit fât k' on s' mete / A rfé ene mājhon po les cis ki nd ont pus ».

Mins dins l' province do Lussimbork, k' aveut stî ravadjeye pa des teribes batreyes (Lochnô [Rossignol], Maissin, Poitchece), avou broûlaedje di mājhon, on aveut ddja metou l' mwin al palette (trouwale) tins del guere.

Rischoûtans Lucien Collin espliker li cas d' Poitchece.

Broûlaedje

À matén del batreye di Poitchece (riloukîz vosse Rantoele 95), les Almands estént si mwais k' i s' avént macsâdé etur zels, k' il ont broûlé tot l' viyaedje. C' esteut ossu po s' loumer às aireurs do djoû, et tchessî les Francès k' i creyént k' estént co avâr la. C' est po ça k' il ont broûlé deus côps l' tchestea, ki sierveut d' cwårtî djenerâ (i savént bén ki les oficîs n' alént nén coûtchî).

Li « Comitî »

Dimandeu (Dm.) - Et pu après, po rbasti po les djins k' estént sins mājhon ?

Lucien Collin (L.C.) - Ebén come tot l' viyaedje esteut broûlé, il a falou rlojî les djins. Les paxhis et les cortis estént sacadjis. I gn aveut co pupont d' biesses, pu rén do tot. I faleut nourî les abitants do voyaedje et les rlojî. Po les

rlojî, il ont yeu li « Comitî di Scours Alimintâre do Lussimbork » (CSAL). Il ont decidé di lzî basti des mājhons avou les pires k' egzistént so les rwenes. Mins ces mājhons la n' estént nén metowes so l' eplaeçmint del mājhon k' aveut stî malfouwêye [incendiée]. C' esteut djuste a costé, soeye-t i dins on corti, padrî ubén sol costé. I nd ont rbasti a pô près ene trintinne. Et il è dmeure co asteure 21. Et c' est l' viyaedje di Poitchece k' els a l' mî metou e valeur. Paski ces ptitès mājhons la, end a co brâmint k' ont stî transformêyes a gâraedje, a djîsse e viyaedje [gîte rural] u a ptit ovroe [atelier]. Ça fwait k' elle ont stî bén wârdêyes.

Dm. - Mins end a dins des ôtes viyaedjes ?

L.C. - I gn a a Maissin, end a-t a Arbûmont, end as-t a Baranzi et a Rule, todi.

Tchaeke côp, c' esteut li comitî d' secours ki pârînéve ey aidî les sinistré a si rlojî. Mins i n' s' ocupéve nén seulmint do rbastixhaedje; i s' ocupéve eto do nourixhmint des djins.

Minires

Dm. - Pocwè k' inte les pires, c' est des rodjes djondaedjes ?

L.C. - Ça, c' est ene sacwè so Poitchece. Pask' a Poitchece,

i gn aveut des minires di fier, divant l' guere di catoize. Et il ont utilijhî les poûssis del mene come moirtî. C' est po ça k' nouc côp so dijh, a Poitchece, les mājhons ont des rodjes djondaedjes.

Dm. - Et ces minires la, c'esteut cwand k' on tiréve à fier laddins ?

L.C. - C' esteut dvant l' guere di 14. Et gn a co deus beurs [puits de mine] k' on pout co rsitouwer. Et les voennes dischindént 70 metres fond. Elle ont stî abandonêyes paski l' minrê n' esteut nén ritche assez. I l' faleut tcheryî disca l' gâre do tram ciddé à fond do viyaedje. Et li tram li moennéve a Mson [Musson]. C' est la k' il esteut traitî.

Dm. - Avou des beurs pareys, i gn aveut d' l' aiwe, e l' ivier ?

L.C. - Taiss k' oyi, poy k' i dischindént a 70 metres. Et il avént astalé ene pompe po vudî l' aiwe. Et ciste aiwe la esteut rviersêye dins des « gofes ». Ces gofes la, c' esteut des rixheas d' saiwaedje ki monnént l' aiwe disca l' Almaxhe (èn aflouwint d' l' Aiwe di Lesse).

Et ces gofes la, elle ont stî rcatcheyes, asteure.

responda moenné pa Lucyin Mahin li 1î d' awousse 2020.

Nos platès escuzes : Dins l' Rantoele 95, Lucien Collin aveut stî rbatijhî a « Lucien Goffin ». On s' trompe bén sins boere.

pitite mājhon divnowe gâraedje (a gâtche) u èn ovroe, rahâssi d' ene traveure (cina) et ralongui d' on stâve (â mitan); ubén divnou on djîsse e viyaedje [gîte rural] (a droete)

Spôrts : Les tchafiaedjes da Ptit Louwis (57)

Djusse dins l' boesse âs imådjes !

Les deus dierins côps ki dj' a préparé on biyet, dji n' aveu waire a dire puski tos les spôrts s' ertrovént sins djins.

C' est l' vrayi ki l' cronivir-ûsse nos a espaitchî di shure brâmint des spôrts e-n estant âtoû des teréns. Ureuzmint k' el boesse âs imådjes esteut la. Sinon, dji m' dimande çou ki dj' âreu a vos dire

- Dedja k' insi, dji so disbâtchî !

Adon, nos dalans sortot dv-izer...

Fotbale

Eyet nos cominçrans pa l' ekipe nâcionâle.

Purade ki d' djouwer des amistâvès pârteyes ki contnut po do boure, l' UEFA (eyet sortot Michel Platini) aveut rever d' organijhî on tournoe po les payis. Çoula s' aveut ddja fwait e 2018. Après l' pileure ki l' ekipe di Beldjike aveut ramassé conte les Suisses (5 a 2), i faleut waitî po k' ça passe eç côp ci.

L' etrinneu Martinez aveut boun espwer. Po çoula, i

n' faleut nén fé el minme ereur ki divant l' Daenmâtche po l' dierinne pârteye. Tot s' a bèn passé. E finixhant pa ene victwere, les Diâles s' ont cwâliyî po

les dmey-finâles avou l' France, l' Itâleye eyet l' Espagne (ki bata l' Almagne pa on setch 6 a rén).

Dj' end arive â tchampionat di Beldjike. Si l' ekipe di Tchâlerwè a fwait l' côusse e l' tiesse do clasmint, i gn a asteure on ptit rlâtchmint eyet sortot brâmint trop d' ereurs individuweles, adon ki, di dvant, el disfinse esteut boune. So les deus dierinnès pârteyes, les Gades-âs-royes s' ont fwait egayoler cwate gôls. Eyet, les cwate côps, c' esteut dissu ene grosse ereur d' on djouweu.

Mins tot çoula arindje bèn Brudje k' a rpris l' tiesse do clasmint eyet eto l' Estandârd ki vént di ratraper les Zebes. Sins conter el Berscote (ene sorpijhe) eyet Genk ki, lu, esteut ratindou.

A sondjî eto k' i gn ârè ki 4 ekipes dins les plaiyofs. Adon l' apougnâde est serêye.

Pitite rinne

E velo, adon ki les candjments d' ekipe ès shuvnut po les coreus, on aprind ki Fabio Jakobsen, après s' tcheyaedje â tou

d' Pologne, a rpris ès velo. Item est i po no n-espwer bedje Remco Evenepoel k' aveut tcheu â tou d' Lombârdeye el 15 d' awousse.

Avou s' fraiteure do

bassén, il aveut dvou mete fén a s' sâjhon. I dveut rcominçî â tou d' Ostraleye, mins ci-ci a stî anixhilé a câze do virûsse. Mins nosse coreu pinse purade a 2021 eyet a onk des troes grands tou. Eyet copurade âs Djeus Olimpikes, po-z awè ene medaye.

Ôtes espôrts

E-n oto d' côusse, Lewis Hamilton est don tchampion do monde po l' setinme côp. Il fwait ttossu bèn ki Michaël Schumacher.

Tant k' a l' edicion 2021 do « Dakâr », ele ès frè do 3 â 15 di djanvî e-n Arabeye Sewoudite dissu on parcours a 90 âcint tot novea.

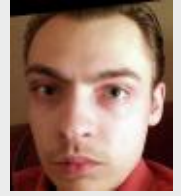
E tenisse, David Goffin aveut ddja metou ses raketes dins l' ârmwere. El limeronk di no payis, finit l' anêye 2020 a l' 15inme plaee mondiâle. C' est Djokovic ki moenne el danse divant Nadal eyet Thiem.

Jean Goffart, el 24 di nôvimbe 2020

Cinema

Li meyeu fime sereut walon

Li Walonreye n' est nén foirt kinoxhowe po ses fimes, contrâvment al France u co às Etats-Unis.

Li nombre d' acteurs eyet d' actresses, nos l' plans conter avou nos doets sins rujhes. Li nombre d' ouves pareymint.

À resse, gn a-t i onk di vozôtes ki m' sâreut citer èn ovraedje do setinme ârt walon ? Fât nén dmander si dji vos di : on fime walon-câzant.

C' est cwè les câzes ?

Po cmincî, c' est dins nos tiesses : i n' nos shonne nén possible k' el meyeu fime daegnrece pôreut esse walon. Portant, ci sereut Bén l' cas.

Ça s' a passé dé mon vozôtes

Vos sovnoz do fime : « Ça s' a passé dlé mon vozôtes » ? Li tite e francès : « *C'est arrivé près de chez vous* ».

C' est on fime e noer et blanc, tourné e 1992. I s' adjit d' on fâs rapoirtaedje wice k' ene ekipe tecnike shût Benoît Poelvoorde, ki djowe li role d' on rîlêye-moudreu [*tueur en série*] sins fwè ni lwè.

Mins, ki vos m' alez tertos dmander, pocwè ki ç' fime la sereut-st on caliguluk [*une merveille*] ? Gn a seur sacwantès djins ki pinsnut ki l' istwere est trop simpe, ene miete biesse. (C' est leu droet d' pinser insi. Tchaconk si gosse, dit-st ele li troye ki rmagnive si stron.)

El lisse des criticaedjes pôreut esse longue. Mins, por mi, c' est pâr on grand fime, pask' il a ene pekêye di beas costés eto.

Po cmincî, li fime a stî prodût po on boutaedje di fén d' estudes. C' esteut don li prumire saye des filmeus. Ça fwait : èn soeyans nén rujhûles dins nosse corwaitaedje [*analyse*]. El prumî còp, gn a rén k' est djamây âjhey.

Benoît Poelvoorde, asteure, on l' riwaite come on grand

Benoît ki câze swè-dijhant a l' ekipe tecnike, mins insi, k' arinne direk les rwaitants

acteur. Mins à cminçmint des anêyes 1990, gn aveut nolu ki l' conoxheut.

Les ôtes persounaedjes estént djouwés pâr l' ekipe tecnike udon Bén, pa des djins come vos et mi. Crâne idêye ! Come i n' avént nén on nouzome buddjet, i dvént trover des pititès emantcheures po muchî l' mancance d' moyéns. Ces acteurs « civils » la èn savént nén k' il estént dins on fime. I creyént Bén esse dins on rapoirtaedje. Ça fwait k' i gn aveut nou rîsse di sordjouwaedje [*surjeu, interprétation « cinéma »*].

Manaedjî les accints

Nén dandjî d' awè ene fråze come: « ç' a stî tourné e Nameur ». On l' sait ddja Bén tot-z aschoûtant les accints, aprume li ci da Benoît k' est pus prononcî roci ki dans ses ôtes djouwaedjes [*rôles, interprétations*].

L' uzaedje des accints radjoute ene miete di reyalisse. Mins li produjheu ni tchait nén dins l' burlesse oubén dins l' mocreye, come c' est sovint l' cas dins les pîces di teyâte e francès la k' gn a des persounaedjes walons avou des accints do payis.

Noere rizêye

Tot l' fime est basti so del « noere rizêye » [*humour noir*].

C' est ene cwâte foirt målâjheye a djouwer. Fât acoirder ene comedeye avou on sinnario d' rapoirtaedje.

Prindans li sinne do woeyeu d' nute afrikin. Benoît-l' moudreu est maçon so on grand tchantî. I djowe a rimpli on cofraedje al palette avou do moirtî. I vént d' dischinde li noer woeyeu d' nute. Et dire às rwaitants (do fime): « c' est honteus ! Dire k' i gn a des eterprijhes ki pudnut des djonnes Afrikins po fé awaiteu d' nute, paski sorlon l' dâron (patron), ces bouteus rola n' serént nén veyâves dins l' noer. »

Pu adon : « Pocwè k' i lyi dinnut ene djaene cazake, dabôrd, s' i volnut k' i soeye invizibe ? ».

Adon, li wadjeure del « libe parole » et nén do « politicmint comifât », c' est ene miete riscant, ca on pôreut croere ki c' est do raecisse. Mins on voet Bén k' c' est del rirêye. Fât don ratuzer ki c' est les ôtès paroles del sinne ki sont l' mwaisse messaedje : « waite on pô ! i vont cweri des djonnes di 18 ans às payis do solea, et les mete a des laids ovraedjes roci ».

Foirt à foirt

Çou k' est l' pus ewaerant (a bon), c' est k' des djins ki n' ont waire li liârd polnut esse ossu foirts ki les gros produjheus.

Ces-ci ni oizrént nén awè on mwaisse persounaedje ki câze toltins às rwaitants, tantea ki c' est come s' on-z âreut passé ene shijhe avou des camaerâdes.

Samuël Dumont, rascourti rarindjî d' on papî eplaidî sol waibe « Belletristica », li 26 d' awousse 2020.

Politike linwistike

Ene « loe 101 » po nozôtes ?

E dierin limero del Rantoele, Michel Meurée dinève si-t emile, po lyi scrire li sinne po l' walon esse schapé. Mins çou k' i nos fât, c' est ene novele lwè linwistike, a môde do Kebek, k' a çou k' i lomnut li « Loe 101 », ki sereut rakeudowe po nozôtes.

Foiravant k' les Flaminds sont-st ahontis pa leu lingaedje, et s' ritaper so l' inglès. Mins d' èn ôte des costés, i tapnut so nosse dos da nozôtes, les Walons.

Gn a sacwants Walons ki pinsnut ki, si l' francès a râyî l' walon foû [chassé, persécuté], ça lyi est bon, asteure, d' esse râyî a s' toû foû pa l' inglès.

Mi, dji pinse k' i gn a moyén d' wârdier tos les lingaedjes bedjes, pal voye d' ene lwè come li 101 kebecwesse, redjârbêye a nosse sâce.

Aroyaedje institucionrece

Portant, po-z ahiver ene si-fwaite lwè, i fâreut k' ele fouxhe pattavâ l' Beldjike.

Mins c' est mâlâjhey a mete so pî, foiravant a cåde do payis d' Brussele et del Flande.

Dabôrd, el fâreut stichî pattavâ l' Walonreye; mins ça nerén, ci n' est nén âjhey a cåde del Kiminâlté Walonreye-Brussele, k' est mwaisse del tuzance, et shuvanmint, des lingaedjes.

Ça fwait : tchaeke comene el pôre riscrire dins ses dvintrinnès lwès, tot tchoezixhant ses ârtikes, come dins l' cåde do pordjet « Nosse comene dit oyi ».

Di totès manires, i nos fât atôtchî tos les pârtis politikés, po lzî sgoter l' idêye dins leu cour.

Ene esbâtche di pordjet

Dji sai bén k' l' ome roye [fait de grands pordjets] et l' Bon Diu disroye [le désillusionne]. Mins fihans ene miete les royeus [rêveurs, utopistes]. Loucans sacwants hagnons k' on metret divins cisse lwè la.

Come nos nos rashians so li lwès kebecwesse, les prumîs ponts sont metous po co-

Tådje å moenner nos lingaedjes al cimintire !

tchessî l' inglès.

Tite prumî : di l' uzaedje di l' inglès

Hagnon 1: L' inglès est rastrindou po les djins e leu mâjhinete [sphère privée].

Hagnon 2: L' eployaedje di l' inglès tot seu, a môde di mwaisse lingaedje, est espaitchî, pattavâ.

Hagnon 3: Li fringlès est espaitchîs pattavâ. Les gazetes et les posses (radio et tévé), ostant k' les administrâcions, pôrent esse gadjîs [mis à l'amende] tchaeke cōp k' ene di leus djins si rtape so fringlès a l' inglès u l' fringlès.

Hagnon 4: So on prodût, l' inglès est permetou, come lingaedje dilérin, po-z ahessî des etrindjirs, dolmint ki:

4.1. gn a sol minme etikete les troes lingaedjes oficirs (francès, neyerlandès ey almand), mins eto pol moens onk des lingaedjes do payis (walon, picârd, wess-flamind, lussimbordjwès...);

4.2. gn a eto èn ôte lingaedje foû-payis come onk des mier-sipârdous lingaedjes daegn-reces (espagnol, itâlyin, chinwès...);

4.3. ...tos les scrijhas ezès lingaedjes di Beldjike soeyexhe e pus grandès letes ki les lingaedjes difoûtrins, et metous padvant zels.

Hagnon 5: Sâf cwand c' est l' no d' famille ou l' pitit no da ene sakî k' a ene sacwè a vey avou l' kipagneye (egz.: « Johnny's Bakkerij »), il est dispermetou ki les eterprijhes, soces etch. ouxhénxhe on no e-n inglès; totes les cenes k' ont ddja on sfwait no sont oblidyeyes d' el candjî. On n' pout mây mete so l' tâve des mots inglès tot lzè moussant a môde d' èn ôte lingaedje (egz.: « helper » egzistêye e flamind eto; « vegan » est accepté e-n almand come inglissime).

Tite 2: Aidance às lingaedjes do payis

Hagnon 6: Les cpagneyes, soces etch. ki pudnut on no e lingaedje do payis âront des âjhminces di cwârs (metans des rabats so leus taeyes); insi, l' amour po les lingaedjes do payis serè vormint ecoraedjî, nén tant avou des djâzreyes, mins avou des çanses.

Hagnon 7: Les lingaedjes do payis seront les bénvnous, divins tolminme kéne maniere d' elzè scrire u d' les câzer.

(gn a co toplin d' idêyes a radjouter vaicial, motoit prôpes a tchaeke lingaedje do payis)

Tite 3: À dfwait do francès d' Beldjike

Hagnon 8: Po l' francès, mete so pî èn organisse mwaisse pol francès d' Beldjike, ki pôreut shure li Grand Dictionnaire Terminolodjike et radjouter on motlî d' francès d' Beldjike.

Nos rmetrans ene paltêye li cōp ki vént, tot ratindant vos idêyes.

Georges Staelens Sfasie, li 12 di nôvimbe 2020

Li Rantoele às belès-letes

Limero 51 (rawete al Rantoele l° 96 di l' ivier 2020-2021)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vraiy temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri. (Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24)

Li Tchârlote preye Notru-Dame

Nosse Tchârlote, c' est ene harote, ene ahesse, djans, ene ki tént camatche dizo ses cotes (asteure i fât dire « ene bouteuse pol seke », e lingaedje da Vondel, « een sexmedewerker »). Mins elle a-st atrapé l' sida, ey elle est ddja lon. C' est l' nute di Noyé. Ele si hertcheye sol rowe, emey les djins ehâstés, tot-z atôtchant Notru-Dame di Baneu.

Bén, rloukîz cisse trûlêye d' ewaerés, ça bouxhe djus, et ça rote si voye sins minme si ristourner ! Iy, va, don, sôlêye, mâle pâye !

Awè, m' coye, cisse nute, on passe les matenes ! On n' voet d'filer k' des riboteus. Dji braireu « às voleurs » u « â feu », k' nolû n' î freu asteme, dji croe.

A, mins riloukîz m' çoula; c' est l' Sint Meyusse.

(Ele reye)

C' est l' vraiy ; kéne araedje ! tot blame, tot rût.

La wice k' on magne, la wice k' on boet, il ont bén l' tins disca passé meynute. I n' tuzèt tertos k' a on clapant magnihon.

N a plin des djins dvins les rostixhreyes, les boledjreyes, les crâsreyes.

Mum ! Ki ça sint bon so l' fier do feu, l' tchevnêye [hèvnêye, tcherbinêye, « charbonnée », barbecue].

(Sounreye di clokes)

Meynute ! Asteure, li ptit bounaket a vnou à monde. Divins l' tins, cwand il a vnou podbon, s' i djalève come i djale cisse nute cial, divins les strins do stâve di tchvâs, Vos n' avoz nén dvou aveur bon, Djezus et vos, Vierdju-Mareye !

Mi, dji so la, Sinte Viedje, a m' coine di voye. Dispoy l' apero, dji bate carasse.

Dji so-st ene crape, ene feye di rén, ene mamêye. Mi, c' est l' Tchârlote, come on m' lome.

Edon ki vos n' estoz nén mâle, k' ene feye di djoye, plinne di petchîs, vis djâze cisse nute ci, bén a s' manire, po mî vs

raconter ses mizeres ?

Edon ki vos n' estoz nén mâle ?

Evoye la ! Bign bangn ! Vla k' on m' kischeut avou des lites, des gros pans benis, des plateas d' mosses di ritches [huitres].

Mins rloukîz don a vos, mâlès panses di chamo !

O ! pardonez m', savoz ; escusez mu, Vierdju-Mareye, dj' a co ene feye dit des laids mots !

C' est l' vraiy ki dj' a cwité l' mâjhône, mins ci n' esteut mây ki toele et còps.

C' esteut – dj' el djeure – l' infier, Sinte Viedje. Dji vs el di sins-t esse afrontêye : vos-minme n' î areut nén dmanou.

Schoûtez, ç' n' est nén des racontreyes, c' est l' vraiy ! dj' el djeure, Vierdju-Mareye, malgré k' après, bén, dj' a fwait l' veye, dj' a tuzé a vos bén sovint.

Dji rvoe vosse bele bleuwe rôbe, vosse vwele – minme k' il esteut tot csemé di stoeles –, vosse bele corone d' ôr so vosse tiesse, vosse pitit trezôr so vos bresses...

Ebén, si vos l' volîz Vierdju-Mareye, fé cisse nute cial ene sacwè por mi, po l' tins ki n' pout mâ do rivni, vos n' avoz k' a lever li ptit doet, et sins vs occuper des moudreus.

O ! dji n' vis dmande nén des sacwès nén oniesses ! Vos frîz seulmint k' dji trouve et k' dji ramasse on poite-manoye rimpli d' biyets, pierdou d' onk des moflasses ki passèt.

A mi, puvite k' a on schoveu !

Oubén adon, si vos n' voloz nén, si vos n' polez nén, Vierdju-Mareye - vos m' alez trover bèn sins djinne - adon fijhoz m' todroet fé l' dierin hiket et pu, emoenez m' avou vos ; prindoz m' divins vosse Paradis, la wice k' i fwait tchôd, la wice k' i fwait doûs, la wice ki mày pus, dji n' frè l' veye [*ne mènerai une vie de débauche*].

O awè ! emoenez m', s' i v' plait, emoenez m' divant ki l' nute ni soeye passêye, et k' dji n' soeye co ene feye ramassêye ; emoenez m', dijhoz, dji vs è preye ; dj' endè pou pus, mi, do tronner.

Tinoz, esprindoz mes mwins totes crevlêyes. Dji n' a k' dès ptits solés d' coulêye, et dj' a todi m' mousseure d' esté, k' dj' a fwait tinde e noer po l' ivier.

O awè ! o awè ! emoenez m', dijhoz, emoenez m' ; et come i doet-st aveur

del voye, si des feyes, vos vs sintoz nâjheye, Vierdju-Mareye rimpleye di grâce, do poirter a bresse vosse pitit - c' est pezant èn efant, po fini - bèn vos m' el dinroz on moumint, epwis a m' tour, mi vs el poitrè, sins mày el leyî toumer djus, come cwand dj' esteu mon mes parints, pitite mame divins les cazerres [*quartiers populaires*], tricbalant mes frés po complaire.

Vierdju-Mareye, plinne di grâce, k' est beneye divins totes les femes, priyîz po nozôtes, pôves petcheus, priyîz po nozôtes, pôves petcheus

Priyîz po nozôtes... pôves... petcheus !

(*Ele rind l' âme*).

Richard Joelants, li 14 di djanvî 2020 (ratournant ene pîce pol radio a môde di monoloke da Djhan Richpin).

Coirnåd ? Vs avoz dit « coirnåd » !

A ! vos creyîz k' il aléve dimorer a smince ! La k' i tchait so l' Mareye, la, ki t' lyi âreus dné l' Bon Diu sins aler a cofesse. Epwis, a l' dierinne broke :

- Djôzef ! Fât ki dj' vos l' deye, dji ratind famille !

- Comint ça ! Bén, dji n' vos a djamây djondu ! A ça non ! »

Et après ? Ene noere astådje !

- Mi, Djôzef, poirter des coines, dedja dvant d' fé l' grand nuk ! Vola çki c' est, waite, di s' lomer Djôzef !

C' est come s' il âreut yeu tchai dins l' citere a l' aiwe di plouve ; pire ki ça, dans l' basse à bigåd padrî l' ansinî !

I rclape l' ouxh a s' cou. I pete à diâle. I rmousse e s' munujhreye. I skete li mantche di s' mayet a later, tant k' i pout, des côps so s' banc d' munujhî.

- Tertotes les minmes, tén !

On n' l' a pus rveyou deus samwinnes à lon ! I n' doime pus ! Et cwand i sere èn ouy a mitan, c' est todi l' minme sondje k' el dispiete : on djonne bârbou mousse e s' tchambe. I s' vént ashire a l' tiesse do lét et lyi dire : « Prind l', prind l' màgré tot ! » Et i s' dispiete sankenaiwe !

Ça n' pout pus durer. I n' è pout pus !

Il erva rtrover Mareye. Tinoz vs às coxhes : ele ni sait dire comint k' ça lyi a-st arivé. Di tote manire, i n' è sâre nén dpus, s' ele n' el sait nén leye-minme. Et come ele ni lyi dmande rén, Djôzef drove ses lepes :

- C' est bon, dji vs prind come vos estoz ! I n' pinsève djamây è tchanter ene pareye, mins ça lyi a monté foû di s' gozî, sins rmoird.

Li djoû do mariaedje, tot l' monde est fén binâjhe por li. Ses soçons lyi dnèt des lâdjès tapes dins s' dos. C' est ki l' Mareye, c' est del bele plante. I l' sopeznut des ouys. I n' a dpus d' onk ki djerit.

S' i sârént ! La, waite, i n' savnut rén. Ostant s' mostrer plaijhant !

Li londwin tot timpe, les parints sont la, a tchicter d' ene coine a l' ôte. A l' longue, nâjhis do ratinde, i les vont fé lever. Sins fé shonnance, i tapnut ene ouyâde so les linçoûs. I n' savnut nén k' Djôzef s' a rlevé a l' pikete do djoû, k' il a moussi e s' poyî, atraper on cok ki s' aprestève a tchanter, et dvant k' i n' drove si betch, i lyi a côpé s' garguete. Il a ramoenné sacwants gotes di sonk dins ene djate.

Shûte p. 15

Ivier, Noyé & Novelan

(fotos da Jean-Pierre Van Overmeire & Lucien Mahin)

JPVO

poyowe djalêye

rilignantès tchandeles

LM

djivronde

JPVO

ciers
al nive

LM

posteures di bwès
creches JPVO
posteures di
casson

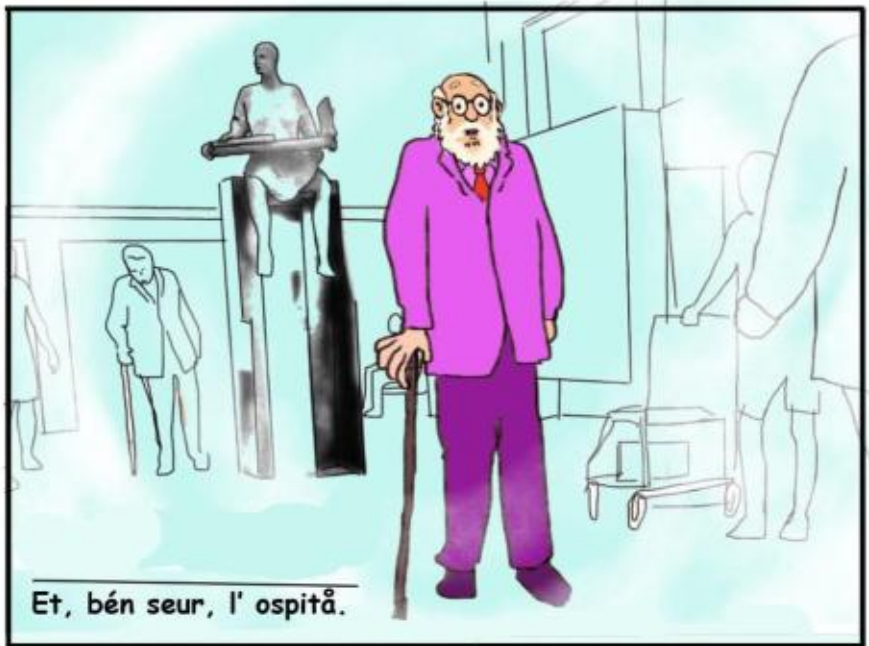

spitant feu griyeus

Vo nos la a cwiter nosse tchambe

Et, bèn seur, l' ospitâ.

Alez ! On bon mouvmint. Dji vos
aveu co rovî. I vos faleut avaler
ût djelules del djournêye.

E nosse mâjhone, del nute,
les sondjes sont todi ossu
droles.

En nèn shure on sujet,
c' est n' pus esse
à corant di çki s' a
polou passé ouden-bén
candji dispu l' tins.

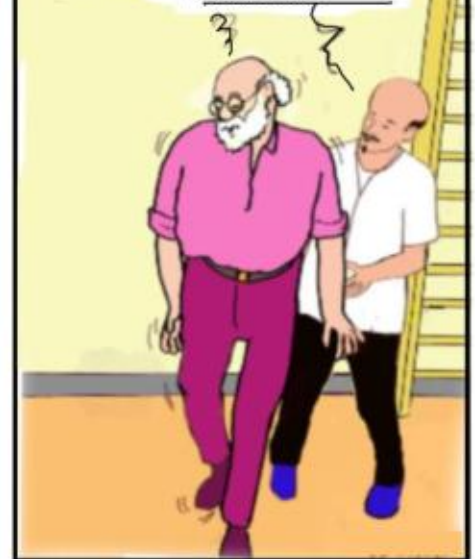
Par niût, vos avoz deur di vos
catourner dins vosse lét. Si vos
vos dvoz lever, i vos fât
esprinde li lampe si
vos n' vos vloz nèn
afлахi al tere.

Nos avans des droukes
a prinde et del kiné
a shure.

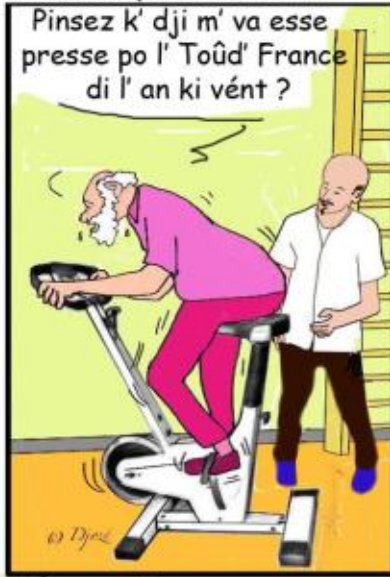

Vos pîs à hôt ; onk après l' ôte,
bèn seur ! Dji so la po
vos rascode.

Des seyances di kiné si shuvnut, deus côps l' samwinne.

Les djoûs s' shuvnut ; les idêyes eto.

Po rtrover ds ôtès arokes...

polinieropateye : polynévropathie. / electrimussigrame : électromyogramme.

Fotos ey imådjes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

- Mama, mi vouss pruster des çances ? Mi Mac m' a lèyî toumer.

- A ! Les djônes ! A voste âdje, dj' esteu ddja ene ahesse¹ a m' conte, savez, mi.

- Ee ! Dji djâzéve di mi ordi.

- A...

-----

1. ahesse: cial : ene kimere ki tént botike padzo ses cotes.

- Al nute, divant d' aler coûtchî, leyiz vos mâs d' tièsse à pî do lét.

- Mins, docteur, mi ome ni serè nén dacoird di doirmi al tere, savez, lu !

- Li famille di m' novea galant ni m' voet nén voltî. Ça m' fwait del poenne. Ça m' va lon², djans !

- Tote li famille, vormint ?

- Pâr si feme et ses efants.

El nouve môde

Po les cis ki vôrént ndaler e condjî pol Noyé u l' Novelan

**Bondjoû! Dji seû l'cén qui mwin.ne l'avîyon.
Pou l'momint, dji vos signâle qui dji fé du télé-boutâdje
d'èm' maujo!**

Bondjoû ! Dji so l' ci ki moenne l' avion. Vos sâroz, po vosse govienne², ki pol moumint, dji fwai do teleboutaedje d' èm màjhon.

-----

2. Les riscrijhaedjes e rfondou polèt esse ene miete diferins di l' oridjinâ, tot siervant des ôtés ratourneures, ey insi aritchi nosse motlî [vocabulaire].

El teleboutaedje po tertos

Ene des mans propôze di rprinde les linçous po les rlayer. Djôzef sait bèn k' ele les rprind po-z aler fé del ronflante dins l' vijhnâve. Ele diront k' leu Djôzef ni s' a waire savou rastini. Tos les omes sont tertos pareys, bèn capâbes do fote leu feme a l' ouxh po cwè ki s' fouxhe.

Ostant k' ele n' âye pus a s' tracassî po çt afwaire la.

*****

Dispoy ût moes k' i vicnut eshonne, rén a dire. On còp s' bezogne achevêye, ele vént fé si ptit toû a l' munujhreye. Gn a rén d' pus bea ki s' sorire. Sacwants tchveas ki pasnut a l' coine di s' mocoe d' tiesse. Ses deus mwins sernut s' vinte so l' cado k' on lyi a dné...

A tot prinde, c' est ene byin brâve

comere. I n a cobén come leye ki s' ont fwait arindjî ! I n a cobén ki n' sârént pont fé d' efant.

Paski ça, ti n' el sais nén, cwand ti fwais l' grand nuk avou ene k' a co tot çk' ele n' a k' a dner.

Tot bèn pezé, tot bèn rabatou, Sara, elle aveut yeu set galants divant di s' mete a manaedje avou l' Tobî ! C' est bèn ça k' a stî scrît dins l' Grand Live.

Cwand l' efant serè la, ça serè...

Bawaite ! Nos voerans bèn.

Jacques Desmet, divins : « Noveles et binde às desséns », 2020.

Novèles & binde à dessins

Avisé pa l' gouvèrnimint qu'on n' sâreût fé sins, Et ricomandé po passer l' confinemint

Quarante-cinq novèles : dès coûtes èt dès pus longuwes
Èt one paskéye qui Djozéwal Rabulets à bin v' lu dessiner :
Si vos v's-i r'conêchez, c'est qu'i-gn-a malice !

Nos-avans bouté, fwârt èt lonmint
Po v' prusinter dès djins d'audjoûrdu
Qui vikenut amon nos-ôtes à leûs-idéyes.
Dji so d'pus qu' seûr qui vos lès p'loz r'conêche
Pace qui vos èto, vos lès-avoz rèscontré.

Deûs cint èt deûs pâjes, c'est d' dja pèsant.
Mins ça vaut bin d'pus qu' lès 15 € qu' nos vos d'mandons,
Èt qu' ça nos-a costé.

Li posse mi d'mande 5 € po v' l'èvoÿi.
Come li « covid » coûre co lès vôyes èt qu' lès botiques,
Qu'on n' sâreût fé sins zèls, dwèvent sèrè leûs-uchs,
I vos faut quèteffiyè mia l' fè rit'nu d'avance à :

Librairîye Antigone

Place de l'orneau, 17 à Gembloux, tél/fax 081/600346
Antigone@gmail.com

Où à m' maujone, riprije véci pa d'zo

1/05 Place de la Manufacture 5030 Gembloux
0475/667195
BE70 9731 9170 0225

Novèles èt Binde à desséns

(a n' nin mète diins totes les mwins)

Pa Djozé èt Maujeni

2020

Sacwants noveles di ç' live cial, pâr les cenes k' avént ddja parexhou dins nosse gazete, sont dedja lijhâves dins l' mwaisse accint et motoit eto e rfondou walon, sol waibe Wikisourd. Come ele sont dizo libe licince, vos les ploz radapter come vos vloz, minme por vos wangnî des cwârs.

Aline

On ratournaedje d' ene rilomêye tchanson, rimetowe e walon pa deus diferinnès djins, tchaeke di s' costé. Et nozôtes rimaxhî les deus sayes a nosse såce. Merci bén a B.M. & E.G.

I. Dj' aveu tchaboré
Sol djaene sâvlon
Si plaijhante binete
K' esteut m' soriyant.
Adon, il a ploû
Sol djaene sâvlon
Et s' nozé vizaedje
A fondou-st evoye.

Resploe 1 : Et dj' a boerlé,
Boerlé « Aline ! »
Po k' ele mi rvegne.
Et dj' a tchoûlé, tchoûlé
O ! ça m' aléve trop lon !

II. Dji m' a-st ascropou
Dilé m' dessinaedje.
Oyi, mins m' mayon
Esteut bén evoye.
Dji l' a rcwerou
E tapant às gaeyes
Elle aveut seur bizé
Avou èn essôrçuleu.

Resploe 2 : Et dj' a boerlé,
Boerlé « Aline ! »
Po k' ele rabize.
Et dj' a tchoûlé, tchoûlé
O ! ça m' aléve trop lon !

III. Dji n' a pus veyou
K' on trô dins l' sâvlon
Come on tchamp di rwene
Sol frexheur del pladje.

Resploe 3 : Et dj' a boerlé,
Boerlé « Aline ! »
Po k' ele racoure;
Et dj' a tchoûlé, tchoûlé...
Tot pelant mes agnons.
Et dj' a boerlé, boerlé...

Cronvirusreyes

Covite dijh-nouv s' abate sol tiesse
Di brâmint des femes et co d' omes.
Did la, i spåd ses ptitès biesses
Et rire di nos, mannet boulome !

I s' muche e fén mitan des boles
Ki, foû d' nos djaives, volnut dins l' air
Cwand nos stiernixhans. Et les droles
Vos fwaiynut haper ene laide caire.

Ca nos bouyetes flotnut on tins,
Si stramant, di nolu veyowes.
Ele si winnut âtoû des djins
Passant enocinnmint dins l' rowe.

Ele si stitchnut å fond do nez,
Oudon s' plaker dissu les mwins
Po, dins les peumons, ariver
Po nos stronner, å pus radmint.

Cwand vs oyoz haner vos peumons,
Trop târd po priyî ou djemi.
Vos dmeurroz resseré podbon,
E ratindant k' ça fouxhe fini.

Ca i vout co rexhe di vosse boke,
Rispritchî et s' rispåde dins l' air,
Ci mâssî virûsse la. Les clokes
Sounront ele vosse transe, et fé braire ?

I n' avént pont d' masses a nos dner.
Tén ? On ndè dveut-st awè a hope !
Mins les mwaisses si gretént leu nez ;
« On ndè trovè ! Vén boere ene chope ! »

Pu gn a yeu des masses po tertos.
On s' a don polou ricmaxhî.
E l' Årdene, e l' Espagne, partot,
On a stî passer ses condjîs.

Mins l' catâre esteut-st a l' awaite.
Il a rdâré dins les vijhnâves.
Co s' diveur reclôre; ké pûne ! waite !
T' savs bén k' il esteut rispitâve !

a l' après da José Schoovaerts, sol djâspinreye Twitter

Djonnès tecnikes

Les botnires à vatches

C' est les cinsîs zels-minmes ki l' ont lomé insi, tot xhinant li cogne do racozaedje del pea, ki rshonnéve a l' botnire d' èn abit. Pår do tins k' on meteut des agrapes. Dji vos câze del cezaryinne à vatches.

Nos n' oizréns nén dire ki c' est ene viye tecnike, ca ele n' a cmincî coranmint - dins les cinses, todi - ki dins les anêyes 1950.

Vola kimint k' ene cope di cinsî et cinsresse (Alfred Wanlin et Julie Leboutte) discrît l' operâcion. L' eredjstrumint a stî fwait à sçoles di Bive, al seyance do 30 d' octôbe 2018. Vos l' ploz rschoûter sol Wikipedia walon, al pådje « Botniraedje (årtisyince) » u « Cezaryinne veterinaire ».

Schoûtans raconter

Julie Leboutte (J.L.) - Bén on ratind l' veterinaire. Alez ! Elle est presse. I cmince pa raezer, comifât, ene bele

grande plaee. Et pu cwand c' est raezé, i mete on blanc drap, po k' ça soeye bén prôpe totâtoû.

Lucyin Mahin - On linçou ?

J.L. - On linçou ! On boket d' linçou. Et pu, i côle, cwârêymint.

Alfred Wanlin (A.W.) - I pike !

J.L. - Ày, i pike, dj' a rovyî ça. Fât edoirmi l' plaee. I pike. I fwait des pikeures.

A.W. - Tos les cénk, ût cintimetes so ene longueur di trinte cintimetes.

J.L. - Tot bounmint, avè ! Et pu alôrse, mafwè, i schâve [écarte] tot comifât. I côle tot çk' i fât. Et pu i sint, i sint comifât avou s' want. « Abén il

est la ! Abén il est bén metou. Alez, on l' va haetchî [tirer]. » Mins c' est lu ki fwait l' gros bazâr, hin ! I saetche, i l' prind dins ses bresses et pu i l' lait toumer al tere.

Et pu alôrse, après, i sôrtit l' matrice. Et on-z est la k' on l' tént, mafwè, don, tins k' i rakeud les prumirès peas. Et come ça, insi d' shûte. Et pu cwand c' est fwait, i l' rimete didins. Et pu adon, i cmince co a rakeuze, disca tant k' ça soeye fwait.

Et mi so ç' tins la, dji blasnéve [bouchonner] li vea, hin, po l' bén rsouwer comifât. Et pu on l' mete dé l' vatche li pus vite possible. Ele li letche comifât, et ça va.

Del gâtche mwin, l' ârtisse sorleve li matrice, tot-z aspyant sol djeret do vea.

Del droete mwin, i s' aprestêye a crinner [inciser]

<-- L' aidant tént l' matrice avou ene pince esprès (mwin âdzu); l' ârtisse kimince a rakeuze li paroeze del matrice, eblavêye pa les fleurs del netieure [cotylédons de l'arrière-faix]

Tchanson e walon

Gote d' aiwe

C' est l' novele sitroete plake des crapâdes ki nos vos ndè cåzéns al pådje 23 del gazete di dvant. Foirt varieye, dins l' tchuze des tecses et des muzikes.

Li prumî boket est siné Émile Hesbois. « Sol voye do Mwinni » ki c' est vaici Li Mwinni-Sint-Blâjhe, on ptit viyaedje inte Houyet et Djerpene.

Discovrans lu eshonne.

So les tidjes eviè l' Mwinni
[sur les routes de terre vers
Mesnil-Saint-Blaise]

Shoflaedje del bijhe; vwès da Mareye : *Il a djalé sol voye do Mwinni. / Dj' a froed mes pîs dins mes vîs solés.*

Kiminçmint des ôtès vuzes : *Dji so paré come on vî bâdet / I m' fât roter po n' nén-z edjaler*

Deus vwès eshonne : *I gn a des stoeles sol voye do Mwinni / Ki rglatixhèt so tos les bouxhons.*

Tertotes eshonne : *So les tidjes del voye di Mwinni / Li vint hoûle come èn assoti / So les tidjes del voye di Mwinni / Gn a l' noere bijhe ki vos ranairit. / So les tidjes del voye di Mwinni / I m' fâreut del linne di berbis, / So les tidjes del voye di Mwinni / Del crâsse linne po rtchâfer mes pîs.*

Adon-pwis, come todi dins li stîle di nos tchanteuses, gn a des repetaedjes. Mins cial, c' est djusse li frâze-resploe « *So les tidjes del voye do Mwinni* ». Ca l' istwere si porshût : *Dj' a bouté l' ouxh « Hê, bondjoû Mareye / Dji vôreu bén del linne di berbis »*

Mins la ene saizene... : *A ! Bon Diè, m' fi, dji n' a pus m' berbis / Elle a crevé di l' ivier passé ... ki finixh bén : Mins ç' n' est rén, si ç' n' est k' po vos pîs / Tchâfez les vite padzo mi dvantrin.*

Adon, on pout clôre e muzike, tot repetant so tos les tons : *So les tidjes del voye do Mwinni, i fwait tchôd come e paradis.*

Prezintaedje

Li prumire pådje divintrinne del plake, c' est on long tecse, e francès la k' on aprind ki les cwate crapâdes n' estént pus totes seules di cmeres. Gn aveut avou zeles on crapåd po fé del taburreye [des percussions]. I s' lome Max Charue. Come di djusse, les djins d' mestî s' end abaitixhèt âjheymint à schoûter l' plake.

Mins nozôtes, les cis k' n' ont pont fwait di studes di muzike, i nos fât ratinde li fén d' ene des tchanson po-z ôre ene muzike djâzz-rishonnante, ki n' vént seur nén d' on bouxhaedje so ene tâve.

Mins rivnans drî rinne [revisions à nos moutons] (dji n' pou pont fé d' tranzicion avou l' berbis del tchanson do Mwinni, paski « rivni drî rinne », e walon, ça n' est nén « rivni a ses bedots » do francès).

Dins l' boessete del plake, li long adrovaedje da Ernou l' Mintolé, c' est do francès foirt sotnou – sapinse k' on n' dit – mins i finixh tolminme pa ene bele pitite frâze e walon – on walon sotnou, avou – « Gote d' aiwe ! Eshonne avou totes les djins, al pikete do bontins ».

Mins so les rclames éndjo-

likes, gn a ene modêye e walon, co todi da Émile Hesbois. Vo l' cial :

« Cwate vwès d' femes wespiyantes. Des polifoneyes tiptapêyes à pair des ponces. Des clapants bataedjes sol tâve avou des baguetes, des coxhetes u des stipes.

Po leu deujhinme albom, les Crapâdes s' ont metou avou l' percussionisse Max Charue.

Eshonne, i brokèt a djonds pîs dins les complintes et les viyès paskeyes del Walonreye.

Leus arindjments sont-st atuzlés et eprontés pacô a l' muzike baroke, pacô à l' muzike modiene.

Les stîles si cotoirdèt et s' macsâder a môde d' on Björk ou d' on Arvo Pärk. Et si

rén n' est leyî a l' avire, c' est ki l' âdieu est nouzome : rapontyî a môde do djoû d' ouy les uzances muzicâles ki, so deus djermêyes di djins — a schipe — ont Bén manké di tchaire foû des sovances. »

Ortofoneye walone

Si on schoûte li prononçaedje do walon, fât dire ki nos crapâdes n' ont nén tchoezi li pus âjheye des voyes. Come d' efet, elle ont stî rapexhî des viyès ârgudinnes nén seulmint do costé d' Rotchfoirt et do pays d' Nameur djondant, la k' elle ont leus atnances, mins eto so Lidje (Les caytresses), el Hôte Ârdene (Sâvaedje Ârdene), sol Walonreye di France (li mâmarieye), et pâr e pays picârd (A l' escouvion). Mins onk dins l' ôte, ele ni saetchnut nén mâ leu plan.

Lucyin Mahin, li 27 di nôvimbe
2020

Novewa live e walon

45 noveles ey ene binde d' imådjes

Tot çoula e-n on vray live di papî ki vos ploz awè po 15 uroliårds al livreye Antigone a Djiblou (loukîz p. 15). Ci n' est nèn s' mete foû manoye, dai ! Ci ptit espwet la d' vindince [marketing], c' est deus waloneus ki vnèt d' l' adiercî : Djozé et Maujeni.

Si vos n' kinoxhoz nèn les vrais nos do scrijheu et do dessineu, sol cou-coviete, gn a les adresses di leu pådje sol Wikipedia walon. Ene bele pitite ricnoxhance po l' ovraedje d' ene pougneye di coraedjeus ki rapontièt, djoû après djoû ciste eciclopedeye la, li pus grande schôtlêye [« *gironée* », collection] à monde di prôze nèn racontrece [prose non narrative] e walon. (On n' a ki l' bén k' on s' fwait).

Wice les va-t i cweri ?

C' est çou k' on a l' droet di si dmander po nosse Djåke (motoit l' Jaki des paskeyes), ki vént a schipe di nos ofri on crâne roman poliçrece, « L' Adjint Mwasse » (2019).

Li response est kécfeye dins ene des noveles, la ki li scrijheu raconte k' i s' dispiete tos les djoûs a cénk eures à matén, et s' mete divant si éndjole a taploter çou k' il a sondjî del nute. Sondjî-råvler [réver] come les paskeyes avou s' viye mame (ene pådje : Li sondje, p. 38), ou l' cene avou si evoyaedje po ls Amerikins à Yemen (Oufti, p. 75-80). Ou sondjî-rpinsen, come li banslêye d' ôtès noveles, la ki li scrijheu s' î rmimbere des etrevéns di s' vicåreye. Et l' dire platezak dins l' adrovaedje : « Tot çki vs alez lére dins les pådjes ki shuvnut, dji vs pou waeranti k' dj' els a veyou, etindou, et pacô viké, dins nosse Waloneye d' ådjourdu. »

Vicåreye d' enute

Vola ddja çou ki nos candje ene miete di beacôp di scrijhaedjes e walon. Come dijheut Stéphane Evrard, li mwaisse persounaedje di nosse « Batreye des cwate vints » (2006) : « Dj' a léjhou ene banslêye di prôzes e walon, et del powe-

zeye eto. C' est nozé ki l' diåle. Ça a djuste on fayé ptit difât. Ça s' passe todi dins on ptit viyaedje del Walonreye, etur 1900 eyet 1960, ey emon des pititès djins. Sovint, gn a onk ki mourt al fén do conte. »

Gn a co åk : dins tos les romans classikes do walon, les manaedjes sont todi bén d' asgur, avou l' feme ki shût si ome, k' elle a maryî d' amour. Les efants, motoit arsouyees mins todi à bon fond. « Paski, fât dire li vray ou çk' il est, nos scrijhaedjes e walon ont stî lontins rimplis fok di brâvès djins, ki vont a messe, a vepes et à salut. » (Vera, 2011).

Mondiou todi ! Kéne diferince avou les copes k' on discrît vaici. Ki n' si comprindèt nèn, et viker tchaeke di s' costé (Disbâtchance, p. 83). Ki c' est l' bâshele ki foircixh [viole] li valet (Li vî galant da Cristele, p. 90). Ki c' est l' feme ki lait l' ome - trop pâjhûle et nèn ardent assez - avou les efants, et aler lodjî a l' otel, pu fé les manaedjes po wangnî s' crosse, pu rivni hontieuzmint dimander pardon ; si fé rçure avou ene ratournêye, et s' aler plinde divant les noerès cotes come feme k' on bouxhe dissur leye (Candjî d' cassene p. 57). Et hay vos nd åroz ! Did la li sortite do live : « A n' nèn

mete dins totes les mwins ».

Biyets d' oumeur

Di tenawete, ci n' est nèn vormint ene novele, mins purade on biyet d' oumeur. Come cwand li scrijheu plind si fré, li singlé d' Ardene, k' on-z a resseré dins les bwès di cåze del minêye di pesse afrikinne (p. 31). Udon cwand i resconterene ene vatche et taper ene divize avou leye, et s' abaiti ki po ene biesse, ele n' est nèn si biesse ki ça (li grosse vatche, p. 67, dedja dins vosse Rantoele 85).

Lingaedje walon

Come dedja dins l' « Adjint Mwasse », li scrijheu n' a nèn sogne di stitchî des ratourneures ricalkêyes do francès corant del Walonreye, come « peter on câbe » (divni sot) p. 79, « putin ! » u biesmint « picniker » (p. 89).

Portant, pacô, i vos va rcweri des râles disfondowes [formes régiolectales rares] come « évou » (avou), co siervowe asteure do costé d' Gobtindje, u « ayincî », li djiblotwès po « ahessî » (p. 89).

Binde d' imådjes

C' est l' dierin boket do live. On sinnario foirt simpe. Les « Dâlon », c' est cwate fis des Walons ebagués e l' Amerike ki sont rivnous « d' å lon » po s' rastaler e l' Walonreye. Et divni des hapeus d' bouÛsse, sotnous pa leu viye mame. Tot rexhant del gayole, il amontnut on kidnapigne... ki toûne a cou d' poyon.

Les persounaedjes sont des vrais waloneus. Les cis et cenes k' ont stî la croxhîs på spiroutî Djozé si divrênt ricnoxhe sins mâ d' tiesse.

Lucyin Mahin, li 28 di nôvimbe 2020; tecse wårdé so ene pådje Wikisourd avou l' minme tite.

Live po li scolaedje do walon

Coistrece

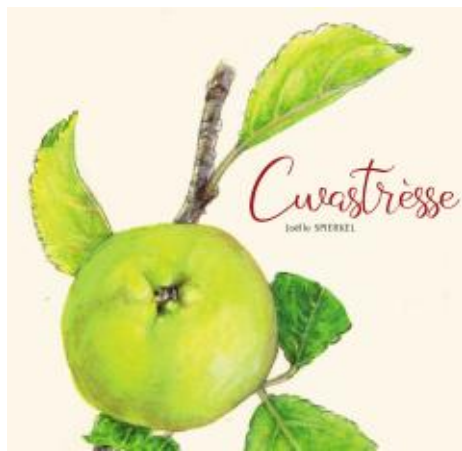
C' est ene viye sôre di peme às coisses (roymints so s' pelake). Mins c' est eto on bea live di scole po ls efants, rashiou so tos les pondants et les djondants do magnaedje des pemés (les viyès sôres, s' i vs plait bén !).

Li live est siné Djowele Spierkel. Les desséns sont l' ouve da Nathalie Cavalier, Cécile Heylens et Catherine Wouters. L' epådjaedje da Ilheim Abdel-Jelil.

L' awè po rén

Gn a ça d' bea avou les ovraedjes da nosse Curieuse Agaesse (c' est li spot del sicrijheuse), c' est k' on les pout aberweter po rén. Avou ça ki vos ploz co tcherdjî, a pârti del minme waibe, shijh pititès videyos, avou les tchansons do live. Gn a la troes djonnès crapâdes ki tchantnut, acpagnîtêyes al grawe (guitâre) pa Zavî Biernî (Xavier Bernier). Ki c' est lu k' a compôzé l' muzike des

tchansons.

Eyet co dpus. Tos les Namurwès polèt aler cweri l' live live (dj' ô bén: li modêye papî) po rén. Et les scoles et les bibliotekes del province di Nameur s' el fé avoyî, po rén ossu. Timbes eto.

Pus midone [généreux], et ti creves !

Riclame éndjolie

Èn ôte pitit plaijhi po les rafiants do « walon ki sieve dins totafwait », c' est l' pitite riclame emilrece ki nos avans

rçû dins nos boesses às mailletes :

« Fé spiter, fé raviker l' walon sins mau, sins rûje, sèreut-ç' possibe ?

On-z-aureut twârt di s' plinde : on novia èt clapant lîve vint tot jusse di rèche. Il a stî tûzé èt ratûzé po-z-aspaler lès maïsses èt lès dames di scole, lès parints èt lès grands-parints, lès bibliotécaïres èt lès djins d' bon voulwêr, qu'ont co l' dâr [volonté, détermination] di vlu rinde bon d'vwêr à on lingadje jamais parèy !

Avou « Cwastrêsse », on cause, on tchante, on djoûwe, on lît, on scrît !

On croche li walon come on croche one pome, tin !

Aspalés pa dès dèssins, pa dès p'titès sin.nêtes, lès maïsses li strameront sins mau, sins rûje.

<https://www.relis-namurwes>.

Abiye stitchî vosse nez dins ç' bia lîve-là, vos m'è dîroz dès novèles ! » (fén d' ridjaedje)

E fouyant l' live

On-z atake pa l' esplikêye do tite (p. 4). Come vos l' savoz

-----

1. Le suffixe *-aricius* en wallon. *Bulletin du Dictionnaire général de la langue wallonne*, tôme 5 (1910), limero 3-4, pp 77-121, riprins dins « *Notes de philologie wallonne* », 1912, pp. 182-221. E rfondou, on n' a sepou fé ene seule regue pol son S (come on a fwait pol son K). Adon, on a shuvou l' etimolodjeye atâvlêye pa Feller po tos ces mots la, çou ki dene li scrijha *-rece* di « coistrece ».

2. Tos les nos d' fijheuse [nom d'agent féminin] si polèt fé avou l' cawete *-resse* (i sont todi come ça dins les motîs d' Ôvîfa); dins l' DTW, on a tofer les deus cognes cawetreces, avou *-euse* et avou *-resse*: schovresse = schoveuse (*hovrêsse*, *hoveuse*, *choveûse*, *chouveûse*).

dedja (motoit), li mot vént di « coisse » [cwasse, cwêsse; côte] avou l' cawete *-rece* (latén *-aricius*), come nosse bon vî soçon Jules Feller l' a propôzé dins s' papî di 1910.¹ Mins come, dins s' prôpe sistinme, on a todi l' tchuze po scrire li son S, on va rtrouver – dins les motîs namurwès – li scrijhaedje avou l' cawete *-resse*, brâmint pus corante.²

L' esplikêye finit pa ene powezeye da Jean Guillaume ki rdit l' no del peme :

Et nos hagnrans dins noste efance / Come dins les **coistreces** did dintins / A plins dintins.

Pus lon dins l' live, gn a èn ôte arimé, da Lucien Mahin ç' côp cial, ki va djustumint bén avou ene des mwaissès idêyes do live :

On n' vout pus des pititès **coistreces** / Dispu k' Golden Delicatesse / A pris l' moennance.

Mins al fén do powinme, on les rvout :

Vos ravieroz, poyete / Et on vs rinmrè / Dipus k' ces donjons d' Golden la / Sins sawoura.

Djans ! Dji n' vos va nén racasplitchî l' live pådje après pådje. Vos froz bén çoula vozôtes-minmes.

Lucien Mahin, li 2 d' decimbe 2020.

Waloneus revoyes

Cwand nos arivrans e Paradis – voye non voye, il î fâre Bén passer on djoû –, nozôtes les waloneus, dj'ârans mo del tchance. André Lamborelle âre ddja-st amonté ene copinreye lahôt. Et on pôre priyî Roland Georges po nos fé on spitch so l' agricoûteure el Walonreye e 21inme sieke, tins k' Djeni Dinverno nos rdjouwrè ene mwaisse pîce di teyâte d' on tot grand teyâteu.

André Lamborelle

End aveut i enondé, des copinreyes, so l' Ârdene, dins les anêyes 1990 et 2000. Manhé, Tchârnoe (dé Harsin), Rindeu, Bastogne... totès cenes ki rotént co djuste divant l' minêye. Il aveut des côps sayî, sins adiercî s' côp come a Bomgniye (dé Gouvi, la k' Cristian Tirion end a renondé ene diviè 2015). Li minme anêye, i vna à strimaedje del copinreye di Libin, ahivêye pa Lucyin Mahin.

al copinreye di Bastogne, e 2012

Foû des copinreyes, il aveut-st emantchî, avou on lomé Dehart, ene bate di recitaedjes po les djonnès feyes, « Mamjhele Lingaedje », k' a duré troes ans. Ey eto, kékès anêyes à long, les concours di recitaedjes po les scolîs et scolresses. Sins conter si prezince tot l' ivier dins les teyâtes e walon. Et les ocupaedjes e walon tins des fiesses d' esté, come li cene do park des Deus Oûtes.

Il esteut tocosté, nost André, a té pont ki les Djiffes (binde di tchanteus d' après Wibrin) lyi avént-st adiercî ene tchanson.

Damadje k' i n' a nén yeu l' toû po s' fé retourner pa ene soce k' âreut yeu mintnou ses ovraedjes cwand i n' esteut nén la. Ca i dmoreve li samwinne a Brussele, pâr do costé flamind, la k' il aveut stî prof d' umanités. Come i n' saveut pus moenner l' oto dispu cwate cénk ans, i n' rivneut pus waire a Mont-dlé-Oufalijhe, si vyaedje di nexhance.

Li Rantoele prezinte ses condoleyances a ses cwate-z efants et a leus djins.

Wikisourd

Ene novele coirnêye di walon so les waibes Wikipedia.

Après l' eciclopedeye, enondêye e 2004 pa Pablo Sarachaga, li Wiccionaire askepyî e 2009 pa Lucyin Mahin, vocial, po 2021, li WIKISOURD, on sourd di scrijhaedjes e walon, k' a stî metou à disclroye [éclosoir, incubateur] e 2019 pa Julien Casters, mî cnoxhou pa s' no d' uzeu Wiki « Reptilien ».

On î eplaidé totes les sôres di tecses e walon (mins rén k' e walon), dins tolminme kéne ortografeye. Li seule condicion : i dvèt esse dizo licince di libe sipârdaedje [libre diffusion], lweyâlmint aveuri-xhâve [vérifiable légalement].

Ça fwait k' on n' î rtrouvè ki des oteurs ki sont moirts dispoiy dipus d' 70 ans. Mins eto les tecses des gazetes ki markèt ki leus eplaidaedjes sont

Roland Georges

Il aveut scrît on gros sillabusse avou tote l' istwere di l' agricoûteure e l' Ârdene e 20inme sieke, tot î radjoutant des bokets d' gazete avou des riclames po totes sôres di machenes di cinse. I vneut cobén al copinreye di Bastogne ossu.

Sacwants bokets di ç' live la avént parexhou so nosse gazete, al pådje des viyès tecniques. I sont replaidîs asteure sol Wikisourd, mwaisès modêyes et tecses del Rantoele, tchaeke so ene pådje eterloyeye a l' ôte.

Jenny d' Inverno

Ene fele waloneuse, aclevêye e walon a Sinte-Magrite (Lidje) – come ès no nel dit nén. Pâr vouwêye à teyâte e walon, k' ele vleut brâmint pus avanciveus. Avou des pîces riprinjhes di grands teyâteus etrindjirs come Antigone da Anouilh (li mwaisse ouve est da Sofoke). Li pîce a stî radaptêye eto e carolo pa Jacques Barry, et dj' end a metou on racourti sol tévé waloncâzante. Rilevans ossu « L' acopleuse », ene ouve da Rojas redjârbêye e walon pa Marcel Hicter, la k' ele tina l' mwaisse role hôlamin.

Ele va ahertchî dins ciste idêye la (li teyâte e walon doet shuve li minme voye avanciveuse ki l' ci e francès) tos les grands teyâteus d' emon nozôtes, metans René Brialmont. MINS – vola pâr l' ahike – ces djins la continouwnut a chamârder l' francès inte di zels, et pretchî po leu tchapele nén e walon, mins e parizyin. Sins s' abaiti k' on lingaedje ni s' pout nén intellectouwalijhî fok dins ene miere coine di si uzaedje [domaine d'usage pointu], adon ki l' livea baxhe dins l' restant del société et k' zels-minmes ni djâzèt nén walon a leus efants.

Djeni s' a distindou li 25 di djun a 94 ans. Li Bon Diu si âme !

-----
rispârdâves (Li Rantoele, Intrez don...).

Avou ça ki, si vos estoz vos-minme on scrijheu u ene sicrijhresse – u èn eritî / eritresse d' abondroets d' èn oteur e walon –, vos î ploz mete vos-minme vos ouves. U les fé mete pa èn ôte uzeu, tot-z evoyant èn emile d' âjhmince às manaedjeus des permissions. Racsegnes : reptilien.19831209be1@gmail.com

Les crakes di nos conteus

Li Portuguesse

C' est ene Portuguesse ki s' atchtêye des novelès coulotes po candjî l' saweur di ses tchouftaedjes avou si ome.

Ashiowe so l' canapé, ele croeijhlêye ses djambes, troes côps e-n erote, po l' fé assoti, pareit.

Si ome li voet et lyi dit : « Tes coulotes sont claires, on voet houte ! »

Tote estchâfêye, ele respond : « K' awèèè !!! »

L' ome : « A ! Tant mî vât ! Dj' a creyou k' t' esteus ashiove so l' tchet. »

Nén s' fiyî às blankès dames

C' est ene blanke dame k' aparexhe a Mareye et Fernand, li céncwantinne, et lzî dire : « Po-z aveur sitou ene si boune cope dispoiy vint-cénk ans, vos poloz fé tchaesconk on sohait. »

Mareye, li prumîre : « Dji vôreu fé l' toû do monde, avou m' binamé ome, dit-st ele. »

Tuzans bén ki les omes sont des côps des mâssîs pourceas, mins les blankès dames, zeles, c' est tofer des femes !

Christian Thirion, li 27 di nôvimbe 2020.

Li tchvâ et l' pourcea

Vola ki li tchvâ atrape mâ ses pates et ki s' vout coûtchî.

Leyon mousse e stâve :

- Ê, la, valet ! Cwè çki çoula vout dire ?

- Dj' a mâ mes pates, dji n' tén pus so mes djambes, dji n' mi sai pus rlever...

- Dji m' va houkî l' ârtisse ; nos voerans bén çou k' i dirè.

Li vetrinâre arive :

- Dji voe cwè ! Leyon, vola ene drouke ; si dvins troes djoûs, il est co coûtchî, i l' fâre abate.

Li pourcea, k' aveut tot oyou, arive dé li tchvâ :

- Ass bén etindou, ti does sayî di t' rlever. Ôtrumint, i t' vont abate.

- Dj' a bén trop mâ ; dji n' mi sâreu rlever.

- Il ont dit troes djoûs ; ti does fé ene foice !

Li deujhinme djoû, li pourcea rivént dé li tchvâ :

- Et ké novele ? Todi coûtchî ?

- Dj' a bén trop mâ ; dji n' mi sâreu rlever.

- I ont dit « troes djoûs » ; ti does fé ene foice ; ôtrumint, i t' vont touwer !

Li troejhinme djoû, li pourcea rivént co on côp dé li tchvâ :

- Ê ! ké novele ? Todi coûtchî ? Nos estans li troejhinme djoû ! Fwai ene foice, djans !

- Dji vou bén sayî, po t' fé plaijhi, mais ci

n' est nén âjhey.

- Si ti n' ti rlevs nén, i vont vni po t' touwer !

Al fén, li tchvâ s' rleve ; a ç' moumint la, Leyon mousse e stâve et i voet ki li tchvâ est so ses pates.

- Mirâke ! Mirâke ! djoupe-t i. Mareye, Mareye, vinoz abeye ! Li tchvâ s' a rlevé. Nos alans fé fiesse : k' on towe li pourcea à galop !

André Mottet, li prumî d' octôbe 2020

Reziervéz vos Ôrnwesses po fiesti l' vinkixhaedje do cron virûsse :

0479/98.18.48;

contact@brasserie-delorne.be

<http://www.brasserie-delorne.be>

Les ptitès andjes

On djoû, gn aveut on ptit valet ki dmandéve a s' mame:

- Pocwè djhoz todi a mi ptite sour « mi ptite andje » ?

- Paski tos les ptits efants sont des ptitès andjes, ki l' mame a respondou. Pocwè dmandez çoula ?

- Paski dji vén d' hiner mi ptite sour pal finiesse, ey ele n' a nén volé.

Souzane Mahin, li 29 di nôvimbe 2020; schoûtâve sol Wikipedia walon a « couyonâdes » et so « Wikisourd » a

« Les ptitès andjes »

L' ABERTEKE

Concerts des Crapâdes

Fâre ratinde li fén del minêye – dijhans todi kécfeye – po poleur raler vey les Crapâdes – li viye et l' novele cwatrinne [quatuor] – si produse so sinne.

Ritnoz ddja vos plaeces, po si e cas i fâreut co codâner on sidje so deus !

* li vénrdi 19 di mâss a 8 e. al nute a Lidje (*Ventre de la Baleine*)

* li semdi 20 di mâss, todi a 8 e. al nute, a Djerpene (*Salon cycle de vie*).

Loukîz vey so leu waibe s' i gn a pont d' candjmint : www.lacrapaude.be

Biyets d' oumeur e walon

siné « Èl-Gueuye-Noere » (on djonne sicrijheu e nosse gazete et bouteu so les waibes Wikipedia)

Lijhoz lzès so <https://belletristica.com/en/users/2124-el-gueuye-noere#works>

Vos savoz Bén ki c' est foirt ruhûle po les djennes ki n' ont waire oyous câzer walon, d' el sicrire. Aprume so des sudjets « modienes ». Ça fwait ki : vos idêyes po ramidrer les tecses sont les bénnowes. Kécfeye so Wikisourd, la k' on pout wårder puzieurès modêyes. Racsegnes : lianarchisse@tutanota.com

Djâzante waibe des pârlers d' Beldjike

Li mape del Beldjike aveut, å 4 di decimbe 2020, **swes-sante-set eredjistrumints walons** (21 sol province di Nameur, 21 sol Lussimbork, 13 so Lidje, 7 sol Hinnot et 5 sol Roman Paysis.

Po Lidje, Transene, et Djmepe-so-Sambe, gn a deus modêyes, ene des deus sicrite e rfondou. End a minme 3 a Nameur.

Pol Hinnot, fât radjouter 5 ponts picârdès; pol Lussimbork, 3 gâmès et 5 lussimbordjwès; po Nameur, on pont tchampnwès; po Lidje, 6 ponts ripouwaryins.

Sol Flande, gn a 3 eredjistrumints wess-flaminds, 2 e tixhwès braibançon et 5 e limbordjwès. Po Brussèle, gn a on pont e « *brussels vloms* » et on pont e francès brusselwès « *Beulemans* ». Dins l' vijhnâve, gn a eto 4 ponts sol Zelande, et deus so les Ârdenes franceses.

Les ponts walons ont stî eredjistrés pa Lucyin Mahin (47), Philippe Boula (8), Jean-Philippe Legrand (6) et Bernard Thiry (6).

Sol tévé waloncâzante (VoBuzé [Youtube])

Veyâve a pârti dl Aberteke <http://aberteke.walon.org> u so ene ricwirrece (Gogueuye u ene ôte) tot tapant Youtube / walon / Lucien Mahin.

Novea: troes scolaedjes so les betchfessîs xh, jh eyet sch (tos les troes respondant a des H e lidjwès) [*diasystèmes orthographiques intégrant la variation du H secondaire liégeois dans le reste des accents du wallon*]

End âre ossu deus so les viebes âs prono [*verbes pronominaux*], et onk so les pwaires minimomes.

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Fimes del tévé walon-câzante, vîs limeros del Rantoele. Li waibe contént ossu ene coleccion d' tecses e walon, et deus rilêyes di scoles po ls efants : Les scoles da Djihinne (90 luçons) et les scoles da Souzane (17 luçons avou des vide

L' eciclopedeye Wikipedia

a-st asteure **14.054** ârtikes (å 3 d' decimbe 2020); <http://wa.wikipedia.org>

Wiccionaire

Tos les mots d' totes les langues esplikés e walon : <http://wa.wiktionary.org>

N aveut **24.368** ârtikes å 3 d' decimbe 2020, inte di zels, 22 472 fok pol walon.

DTW

Diccionaire di tot l' walon, **nouve adresse**: <https://dtw.walon.org/> et nouve modêye, Bén pus rade, avou des novelès usteyes.

Å 5 di decimbe 2020, gn av **31.926** intrêyes.

Wikisourd

<https://wikisource.org/wiki/walon>

Ene novele waibe po mete des tecses e walon foû abondroets (vîs scrijhaedjes ki l' oteur est moirt dispu 70 ans) u des scrijhaedjes da vosse, ki vos nd avoz tos les droets. Lâvâ, i sont dissu libe licince (loukîz p. 21).

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Sudjets al disbate; dimande di mots; kesses so li rfondaedje.

Fesbok walon

Pådjes « Fesbok » avou beacôp do walon : Paysis condruze, Jean Goffart, Blawête, Djozewal Rabulets, Tchafête et Tchafiaud.

Muzêye do Pârlaedje e l' Ârdene

<http://www.museedelaparole.be/>

Emission « Foû des rays » : li dierinne emission do moes d' mâss et les ôtes sol waibe di tévé-Lux eyet so Wikinoveles : <http://wa.wikipedia.org/wiki/wikinoveles>

Li waibe des rvuwes walones...

...a rweri do Corona economike; on î a rmetou les dierins racourtis di nosse Rantoele-gazete <https://www.revues.be/li-rantoele>

Rantoele 96

Ivier 2020-2021

- Catàre 19 (Michèle Herlin) p. 3
Ribenixhaedje des tchansons fotantes da Mimile p. 3
Boliveye à djoû d' ouy (Augustin Kreit) p. 4
Ribasti tins del guere di 14 (Lucien Collin) p. 5
Spôrts dins l' boesse (Jean Goffart) p. 6
Prumî fime Benoet (Samuël Dumont) p. 7
Fé come les Kebecwès ? (Georges Staelens) p. 8
- Belès-letes**
- * Dierinnès matenes (Richard Joelants) pp. 9-10
  - * Nén dire « coirnåd » (Jacques Desmet) p. 10 & 15
  - * Aline (nén cnoxhous ratourneus) p. 16
  - * Corona est co la (José Schoovaerts) p. 16
- Pådjes di couleur**
- * Imådjes d' ivier (J.P.V.O. & L.M.) p. 11
  - * AEC (Binde d' Imådjes) (V) (J. Schoovaerts) p. 12-13
  - * Fotofâves (J. Goffart & C. Thirion) p. 14
- Cezaryinne às vatches (Julie Leboutte) p. 17
Gote d' Aiwe (plake des Crapâdes) p. 18
Live di noveles avou ene binde d' imådjes p. 19
Coistrece (live di scole da Joëlle Spierkel) p. 20
Waloneus revoyes / Wikisourd p. 21
Crakes (C.T., A.M. & S.M.) p. 22

